

**WYDZIAŁ
ZARZĄDZANIA**

Uniwersytet Łódzki

Łódź, dnia 27.06.2023 r.

dr hab. Renata Lisowska, prof. UŁ
Katedra Przedsiębiorczości i Polityki Przemysłowej
Wydział Zarządzania
Uniwersytet Łódzki

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

magister inżynier Agnieszki Filipowicz

pt. *Orientacja przedsiębiorcza a wyniki ekonomiczne małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych* przygotowanej pod kierunkiem

**dr hab. Małgorzaty Okręglickiej, prof. PCz, Wydział Zarządzania
Politechniki Częstochowskiej**

1. Podstawa wykonania recenzji

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska Pani mgr inż. Agnieszki Filipowicz pt. *Orientacja przedsiębiorcza a wyniki ekonomiczne małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych* przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Okręglickiej, prof. PCz, Wydział Zarządzania Politechniki Częstochowskiej. Recenzja została opracowana na potrzeby prowadzonego przewodu doktorskiego o nadanie Autorce rozprawy stopnia doktora nauk

o zarządzaniu i jakości.

Podstawę wykonania recenzji stanowią:

- Decyzja Rady Dyscypliny Naukowej *Nauki o Zarządzaniu i Jakości* Politechniki Częstochowskiej z dnia 25 kwietnia 2023 roku w sprawie powołania mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej (pismo – znak sprawy R–WZ-BODN-510.2.2023 Przewodniczącego Rady Dyscypliny Naukowej

Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego

Katedra Przedsiębiorczości i Polityki Przemysłowej

ul. Matejki 22/26, 90-237 Łódź

tel.: 42 635 51 92, 635 52 32 e-mail: kpipp.wz@uni.lodz.pl

 www.wz.uni.lodz.pl

Nauki o Zarządzaniu i Jakości Politechniki Częstochowskiej
dr hab. Agaty Mesjasz-Lech, prof. PCz z dnia 25 kwietnia 2023 roku).

- Artykuł 187, ust. 1 i 2¹ Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2020 roku poz. 85, z późniejszymi zmianami).

2. Ocena ważności i aktualności problematyki rozprawy

Podjęta w dysertacji problematyka dotycząca orientacji przedsiębiorczej małych i średnich firm stanowi aktualny problem badawczy, szczególnie w dobie dynamicznego i niepewnego otoczenia. Celem orientacji przedsiębiorczej jest wykreowanie zdolności przedsiębiorstwa do szybkiej reakcji umożliwiającej dostosowanie się do zmieniających się warunków rynkowych i aktywnego wykorzystania szans. Orientacja przedsiębiorcza opisuje strategiczne procesy wewnątrz firmy, używane w celu uzyskania przewagi konkurencyjnej, dlatego też istotne jest, aby małe przedsiębiorstwa wykorzystywały swoją silną orientację przedsiębiorczą do budowania trwałej przewagi konkurencyjnej. Podmioty te potrzebują silnej orientacji przedsiębiorczej, aby dostrzec różnice między obecnymi potrzebami rynku a tym, co będzie wymagane, aby sprostać przyszłym szansom, w celu uzyskania przewagi konkurencyjnej².

Koncepcja orientacji przedsiębiorczej jest szeroko opisana w literaturze zagranicznej, jak i krajowej. Jednakże prezentowane wątki odnoszą się do małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych, dlatego też uważam, że niniejsza rozprawa doktorska wypełnia lukę poznawczą w zakresie oceny zależności pomiędzy orientacją przedsiębiorczą a wynikami ekonomicznymi tych podmiotów. Problematyka podjęta w dysertacji mieści się w obszarze nauk o zarządzaniu i jakości, jest aktualna teoriopoznawczo, jak również dla

¹ Artykuł 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* stanowi:

1. Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.
2. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.

² Por. A. Rauch, J. Wiklund, G. T. Lumpkin, M. Frese, *Entrepreneurial Orientation and Business Performance: An Assessment of Past Research and Suggestions for the Future*, „Entrepreneurship: Theory and Practice” 2009, no. 33(3), s. 767; A. Engelen, H. Kube, S. Schmidt, T. C. Flatten, *Entrepreneurial orientation in turbulent environments: The moderating role of absorptive capacity*, „Department Research Policy” 2014, no. 43, s. 1359.

praktyki gospodarczej. Wybór tematu uważam zatem za oryginalny, ambitny wymagający gruntownej wiedzy interdyscyplinarnej. Z praktycznego punktu widzenia rozprawa dostarcza wielu sugestii i rozwiązań o charakterze aplikacyjnym dla właścicieli i menedżerów małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych.

Merytorycznie mgr inż. Agnieszka Filipowicz oparła swoje badania na koncepcji orientacji przedsiębiorczej G.T. Lumpkina i D.D. Dessa. Koncepcja ta jest jedną z najpopularniejszych w naukach o zarządzaniu, co jest równoznaczne z częstym jej wykorzystywaniem w badaniach, a przez to z dojrzałością i wielokrotną weryfikacją empiryczną operacjonalizacji towarzyszącej tej koncepcji. Moim zdaniem, ten wybór jest trafny i w pełni uzasadniony.

3. Ocena celu i hipotez rozprawy oraz metod badawczych

Zakres przedmiotowy dysertacji stanowią zagadnienia dotyczące wymiarów orientacji przedsiębiorczej oraz ich oddziaływania na wyniki ekonomiczne małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych będących podmiotem badań.

Luka badawcza, problem badawczy, cel główny i cele szczegółowe oraz hipotezy mgr inż. Agnieszka Filipowicz przedstawiła we wstępie pracy (s. 5 - 7) oraz w podrozdziale 3.2 (s. 96 - 99).

Rozprawa została poprawnie przygotowana od strony metodologicznej, na co składają się: wyraźnie wskazana luka badawcza „(...) wynikająca ze słabo rozpoznanego wpływ orientacji przedsiębiorczej na wyniki ekonomiczne, szczególnie w małych i średnich przedsiębiorstwach produkcyjnych” i zarysowany problem badawczy określony w postaci pytania badawczego jako „*Jakie są zależności pomiędzy orientacją przedsiębiorczą, jako konstrukt wielowymiarowym, a wynikami ekonomicznymi małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych?*”, które ukierunkowało dalsze rozważania, a także cel główny i cele szczegółowe oraz hipotezy badawcze.

Za główny cel dysertacji przyjęto: „*Identyfikację i ocenę wpływu orientacji przedsiębiorczej na wyniki ekonomiczne małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych*”. Takie ujęcie celu badawczego pracy, w mojej ocenie jest poprawne, ale zarazem jest przedsięwzięciem ambitnym i stwarza liczne wyzwania teoretyczne i badawcze. Dodatkowo wyodrębniono 9 celów szczegółowych o charakterze teoriopoznawczym, empirycznym,

metodycznym i aplikacyjnym, stanowiące interesujące dopełnienie celu głównego. Cele te są sformułowane poprawnie i wyraźnie wyznaczają kierunek prowadzonych badań.

Oceniając stopień realizacji postawionych celów, na podstawie zaprezentowanych studiów literaturowych oraz analiz wyników badań własnych można stwierdzić, że zamierzenia badawcze zasadniczo zostały zrealizowane, a postawione przez Doktorantkę cele zostały osiągnięte.

W rozprawie sformułowano hipotezę główną *„Wyższy poziom orientacji przedsiębiorczej przekłada się na wyższe wyniki ekonomiczne małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*. Doprecyzowaniem hipotezy głównej jest 6 hipotez szczegółowych:

H1: *„Wyższy poziom autonomii organizacyjnej przekłada się na poprawę wyników ekonomicznych małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*.

H2: *„Wyższy poziom proaktywności przekłada się na poprawę wyników ekonomicznych małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*.

H3: *„Wyższy poziom innowacyjności przekłada się na poprawę wyników ekonomicznych małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*.

H4: *„Wyższy poziom konkurencyjnej agresywności przekłada się na poprawę wyników ekonomicznych małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*.

H5: *„Wyższy poziom podejmowania ryzyka przekłada się na poprawę wyników ekonomicznych małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*.

H6: *„Wsparcie organizacyjne mediuje związek pomiędzy orientacją przedsiębiorczą a wynikami ekonomicznymi małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych”*.

Hipotezy główna i szczegółowe zostały poprawnie sformułowane, a ich układ nie budzi wątpliwości. Wynikają logicznie z zakresu pracy, sformułowanego problemu badawczego oraz przyjętej koncepcji badawczej.

Wybór metod badawczych jest konsekwencją problemu badawczego, postawionych hipotez i wyznaczonych celów. Oceniam pozytywnie celowość wyboru metod badawczych i narzędzi badawczych. W ramach poszukiwań odpowiedzi na postawione pytanie badawcze oraz w celu weryfikacji hipotez Doktorantka zaprojektowała badania empiryczne składające się z badań ankietowych oraz pogłębionych wywiadów indywidualnych.

Mocną stroną dysertacji jest analiza desk research. Ocenę istniejącego stanu wiedzy mgr inż. Agnieszka Filipowicz oparła na 332 pozycjach bibliograficznych,

są to zarówno publikacje, które można uznać za klasyczne, jak i te opublikowane w ostatnich latach. Szkoda tylko, że Doktorantka analizując tak bogatą literaturę i dokonując przeglądu dotychczasowych badań nie wyprowadziła hipotez w części teoretycznej jako konsekwencję swojego wyводу, co zdecydowanie podniosłoby poziom merytoryczny rozprawy.

Wśród uwag o dotyczących metodyki badań chciałabym zwrócić uwagę na następujące kwestie. Niejasne są kryteria doboru próby do badań ilościowych, co nie pozwala stwierdzić, czy dobór miał charakter losowy? czy próba jest odpowiednio liczna i reprezentatywna? W przypadku badań jakościowych również nie wyjaśniono jakie były kryteria wyboru studiów przypadków.

Podsumowując tę część recenzji, chciałbym podkreślić, że na pozytywną ocenę zasługuje rzetelnie przeprowadzony przegląd literatury, szczegółowo scharakteryzowany proces badawczy oraz dobór odpowiednich metod statystycznych, co świadczy o dojrzałości naukowej mgr inż. Agnieszki Filipowicz.

4. Konstrukcja pracy i ocena treści merytorycznej

Recenzowana praca doktorska jest wystarczająco obszerna liczy bowiem 236 stron. Składa się z pięciu rozdziałów oraz wszystkich formalnie wymaganych elementów składowych rozpraw naukowych, tj. wstępu, zakończenia, bibliografii, spisów: tabel i rysunków oraz załączników. W dysertacji można wyróżnić rozdziały teoretyczne (I-II) i empiryczne (III-V), w których Autorka przechodzi stopniowo od rozważań ogólnych do szczegółowych. Rozdział empiryczny poprzedzony jest charakterystyką wykorzystanej metodyki badań. Układ rozprawy jest zgodny z zakresem problemowym, oparty na porządku – teoria, metoda, empiria, czyli spełnia przyjęte w ramach dyscypliny nauki o zarządzaniu i jakości standardy. Podział treści jest prawidłowy, konstrukcję rozdziałów cechuje wysoki poziom logiki, nazwy rozdziałów są trafne, a ich zawartość właściwie zaprojektowana.

Wstęp zawiera opis problematyki pracy i jej uzasadnienie, cel główny i cele szczegółowe, hipotezy oraz charakterystykę struktury pracy wyjaśniającą tok wyводу. Cel główny i cele szczegółowe dysertacji określono, jak już wcześniej wspomniałam w sposób prawidłowy,

a sformułowane hipotezy główna i szczegółowe, wynikają logicznie z zakresu pracy

i sformułowanego problemu badawczego. Wstęp został przygotowany prawidłowo, zawiera niezbędne elementy i stanowi dobre wprowadzenie do analizowanej problematyki.

Rozdział pierwszy pracy zatytułowany „*Orientacja przedsiębiorcza jako konstrukt wielowymiarowy w naukach o zarządzaniu*” poświęcony jest charakterystyce tego konstruktu oraz jego wymiarów: proaktywność, autonomia, innowacyjność, podejmowanie ryzyka, konkurencyjna agresywności. W tej części rozprawy Doktorantka uporządkowała kategorie definicyjne, co nie jest zadaniem łatwym, ze względu na wielość podejść w literaturze przedmiotu do zdefiniowania tych pojęć. Rozważania prowadzone w tej części pracy wskazują na wielowymiarowość kluczowych kategorii, a czasami również na interdyscyplinarność

w podejściu do ich analizy. Rozdział ten stanowi ważne wprowadzenie do dalszych rozważań, jest spójny i poprawny merytorycznie.

W rozdziale drugim pracy pt. „*Orientacja przedsiębiorcza a rozwój małych i średnich przedsiębiorstw - perspektywa wyników ekonomicznych*” uwaga Doktorantki została skierowana w pierwszej części tego rozdziału na omówienie wyznaczników rozwoju współczesnych przedsiębiorstw ukierunkowanych na generowanie wyników ekonomicznych. W drugiej części tego rozdziału zostały omówione zależności pomiędzy orientacją przedsiębiorczą a wynikami przedsiębiorstwa oraz wskazano sposoby pomiaru wpływu tej orientacji na wyniki ekonomiczne przedsiębiorstwa. Ta część dysertacji stanowi udaną próbę porządkowania pojęć w obszarze podjętej problematyki. Systematyzacja wiedzy, jakiej dokonała Doktorantka zasadniczo potwierdza znajomość literatury przedmiotu w analizowanym obszarze. Reasumując, rozdział drugi oceniam pozytywnie, jest napisany poprawnie i zawiera dobrze wykonany przegląd literatury przedmiotu w omawianym temacie, stanowiąc solidne podstawy do analizowanych w dalszej części opracowania badań własnych.

W rozdziale trzecim rozprawy pt. „*Metodyka badań własnych*” zostały zaprezentowane szczegółowo założenia badawcze w postaci problemu badawczego, celu badań, pytania i hipotez badawczych, wskazano metody i techniki badawcze zarówno w przypadku badań ilościowych i jakościowych. Uwagi do metodyki badań o charakterze polemicznym zgłosiłam w trzeciej części recenzji.

Rozdział czwarty zatytułowany „*Problematyka kształtowania wyników ekonomicznych małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych na bazie orientacji przedsiębiorczej – case study*” zawiera opis trzech studiów przypadków małych i średnich przedsiębiorstw

produkcyjnych. Wyniki badania jakościowego pozwoliły wstępnie zweryfikować postawione hipotezy, jak również na ich podstawie sformułowano dodatkową hipotezę, która została uwzględniona w rozszerzonym modelu badawczym.

Rozdział piąty pt. „*Wpływ orientacji przedsiębiorczej na wyniki ekonomiczne małych i średnich przedsiębiorstw produkcyjnych w świetle badań ilościowych*” to analiza danych pierwotnych zgromadzonych podczas procesu badawczego. W pierwszej części tego rozdziału Doktorantka przedstawiła statystyczną analizę uzyskanych danych, statystyki opisowe dla analizowanych zmiennych oraz analizę zależności pomiędzy wymiarami orientacji przedsiębiorczej (autonomia, innowacyjność, proaktywność, podejmowanie ryzyka i konkurencyjna agresywność). Rozdział ten finalizuje analiza regresji dla modelu podstawowego i rozszerzonego pozwalające Doktorantce na weryfikację postawionych hipotez.

Końcowy fragment rozprawy doktorskiej - zakończenie zawiera syntetyczne podsumowanie postępowania badawczego, ogólne wnioski z badań oraz odniesienie do wytyczonych celów i postawionych hipotez. Cel główny pracy w mojej ocenie został zrealizowany, pozytywnie zweryfikowano 5 hipotez, a przedstawione w podsumowaniu wnioski dobrze korespondują potrzebami małych i średnich przedsiębiorstw w zakresie kształtowania wyników ekonomicznych tych podmiotów poprzez osiągnięcie wyższego poziomu orientacji przedsiębiorczej.

5. Ocena strony formalnej rozprawy i wykorzystanych źródeł

Pragnę zwrócić uwagę na staranną redakcję merytoryczną i techniczną rozprawy doktorskiej mgr inż. Agnieszki Filipowicz, pozostawiającą recenzentowi niewiele okazji do wskazania formalnych błędów. Do drobnych usterek formalnych, nie wpływających na wysoką pozytywną ocenę zaliczam: (i) drobne błędy w tekście (np. na s. 57 jest Safian zamiast Safin), (ii) dzielenie tabel między stronami bez przenoszenia „główki” (np. s. 72-75, 06-91, 92-92 itd.). Praca została napisana klarownym językiem, warto również dostrzec staranne przygotowanie spisów bibliografii, rysunków, tabel i załączników. Sadzę, że oryginalność poruszanej tematyki, potrzeby naukowe i dydaktyczne, mam nadzieję, że również zainteresowanie praktyki, spowodują duże zainteresowanie rozprawą.

W mojej ocenie bibliografia w recenzowanej rozprawie jest bardzo bogata, zawiera 332 pozycje (głównie monografie i artykuły naukowe), w tym 267 pozycji anglojęzycznych. Wybór publikacji adekwatny do omawianej problematyki, co uznaję za mocną stronę analizy desk research, o czym już wcześniej wspomniałam.

6. Konkluzja

Oceniając pozytywnie zastosowane w pracy podejście badawcze, przebieg i wyniki przeprowadzonych studiów, analiz i badań empirycznych, należy podkreślić, że niezależnie od zawartych w niniejszej recenzji drobnych uwag raczej o charakterze polemicznym – rozprawa jest udaną dojrzałą metodologicznie i niezwykle przydatną próbą rozwiązania oryginalnego problemu.

Dlatego też z pełnym przekonaniem podkreślam, że Doktorantka posiada niezbędne umiejętności dla badacza, czyli dojrzałość, dociekliwość i rzetelność naukową, o czym między innymi świadczą oryginalne zaprojektowane i przeprowadzone badania empiryczne, a także zgromadzona obszerna literatura, na bazie której realizowała swoje cele badawcze. Dowiodła tym samym o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Jej znajomość metod badawczych została potwierdzona poprzez solidne uzasadnienie ich aplikacyjnego zastosowania.

Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione elementy, zwłaszcza poziom naukowy pracy stwierdzam, że recenzowana dysertacja stanowi samodzielne i oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wskazuje na posiadaną przez Doktorantkę wiedzę teoretyczną z zakresu nauk o zarządzaniu i jakości i tym samym spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim,

wynikające z Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 roku poz. 85, z późniejszymi zmianami). W związku z powyższym rekomenduję Wysokiej Radzie Dyscypliny Naukowej *Nauki o Zarządzaniu i Jakości* Politechniki Częstochowskiej dopuszczenie mgr inż. Agnieszki Filipowicz do publicznej obrony.

Pozwalam sobie również sformułować wniosek o jej wyróżnienie stosowną nagrodą.

